

ANONİM ORTAKLIKLARDA ETKİN DENETİM

*Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail KAYA**

GİRİŞ

Anonim ortaklıklar modern ekonomilerin önemli yapı taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Çok sayıda küçük yatırımcı¹ bu şirket türü sayesinde birikimlerini bir araya getirebilmekte ve böylece üretime katkı sağlayabilmektedir². Bu tür ortaklıklarda, şirketin uzman kadrolar tarafından yönetilmesi ne kadar gerekliyse, denetlemenin de aynı şekilde etkin ve profesyonelce yapılması zorunludur.

Ortak sayısının çoğu zaman bir elin parmaklarını geçmediği şahıs şirketlerinde denetim görevi doğrudan doğruya ortaklar tarafından yapılabilirken, anonim ortaklıklarda ortak sayısının çokluğundan ve ortakların genelde iş hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarından dolayı, denetimin bizzat ortaklarca yerine getirilmesi mümkün gözükmemektedir. Esasında bu tür bir şirkete giren küçük tasarruf sahiplerinin asıl amacı, ortaklıktan belli dönemlerde gelecek kâr payını almaktır. Yönetime girmenin bir hak ve görev olarak kabul edildiği şahıs şirketlerindeki ortakların aksine, anonim şirketin ortakları, şirketin sermayesini meydana getirmeleri cihetiyle, ortaklığın sahibi olmalarına karşın, bu bilinci genelde taşımadıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla şirketin kim tarafından ve başarıyla yönetilip yönetilmediği gibi hususlara ortakların yeterli derecede ilgi gösterdikleri söylenemez³.

Son yıllarda gerek yurt içinde gerekse yurtdışında rastladığımız şirket iflas-

* Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Gerçekten de çok sayıda küçük tasarruf sahibinin ekonomik işleyiş hakkında yeterli bilgisi olmadan bir araya toplanmaları, pratikte bunları, kanunun amacının aksine, „ortak“ niteliğinden uzaklaştırarak adeta „yatırımcı“ haline dönüştürmekte ve affectio societatis zayıflamaktadır. Bkz. Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 226, N 441.

2 Bkz. aynı görüş için Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 226, N 441.

3 Bundan dolayıdır ki; ortaklara, her ne kadar kanun tarafından genel kurulda yönetim kurulunu seçme yetkisi tanınmış olsa da, uygulamada, genel kurula katılma zahmetine katlanmak istemeyen ortaklar yüzünden, şirket yönetimi belli bazı azınlık grupların eline geçebilmektedir.

ları veya şirketlerin ekonomik kriz yaşamalarında, yönetim kurullarının beceriksizlikleri hatta bazen kötüniyetli yönetimleri, anonim ortaklıkların daha etkin denetlemesi zorunlulu- ğunu ortaya çıkarmıştır.

TTK, denetim organına çok sayıda görev yüklemiş olmasına karşılık, organın bu görevlerin altından kalkabilmesi için hiç bir önlem almamıştır. Kanun, AO'da, özellikle de halka açık ve çok sayıda ortağı bulunan AO'larda, şirket yönetiminin daha etkili denetlenmesi için, zorunlu organ olan denetim kurulu dışında, ortaklığın gerek Sanayi Bakanlığı gerekse Sermaye Piyasası Kurulu tarafından denetlenmesini sağlamak ve böylece oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçebilmek için hükümler öngörmüştür. Ortak sayısı çok olan AO'larda, işlerin gittikçe daha teknik hale gelmesinden dolayı, denetleme ve gözetleme görevinin dışarıdan çağrılacak yeterli teknik bilgi ve tecrübeye sahip kişi ve kuruluşlara yaptırılmasının çağın gereklerine daha uygun düşeceği kanaati de doktrinde çok uzun bir süreden beri savunulmaktadır⁴.

Uzun yıllardan beri üzerinde çalışılan ve TBMM'de yasalaşmayı bekleyen TTK Tasarısı'nın anonim ortaklıklarla ilgili getirdiği önemli yeniliklerden birisi, denetleme ile ilgili olanıdır. Mevcut Kanun'da denetim kurulu, anonim ortaklıklarda genel kurul ve yönetim kurulu ile birlikte zorunlu organlardan birisi iken, TTK Tasarı'sında denetim kurulunun zorunlu organ olma vasfı kaldırılmıştır. Tasarı'da, özellikle şirketin ve ortakların menfaatine olabilecek bir denetimin yapılabilmesini sağlamak amacıyla, denetimi yapacak kişilerin daha nitelikli olmaları ve bağımsız hareket edebilmeleri için önlemler alınmıştır.

Diğer ülkelerdeki, özellikle Almanya'daki, gelişmelere bakıldığında, özel denetçi tayini ve dış denetimin varlığı yanında, asıl denetim organı olarak kabul edilen denetleme organının (Aufsichtsrat) daha etkin hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. TTK Tasarısı, denetleme organını anonim ortaklığın zorunlu organlarından saymamakta, kabul ettiği yeni hükümlerle, denetlemenin bağımsız ve uzman kuruluşlarca yapılmasını ve denetimin sonuçlarının, açık anlaşılabilir ve kamuyu aydınlatma ilkeleri uyarınca düzenlenmiş bir raporla, pay sahipleri başta olmak üzere ilgililere sunulmasını öngörmektedir. Böylece, özellikle Avrupa Birliği ile müzakere sürecine başlayan bir ülke olarak, hukuk sisteminin Birlik Hukuku ile uyumlaştırılması amaçlanmaktadır.

TBMM'de yasalaşması bekleyen TTK Tasarısı'nın, daha etkili bir denetlemenin yapılabilmesi için kabul ettiği hükümler irdelenmeden önce, mevcut hukuki durum ana hatlarıyla incelenecektir. Ayrıca, özellikle son yıllarda Alman hukukunda AO'ların kontrol ve gözetilmesi konusunda yaşanan büyük tartışmalar sonunda kabul edilen bazı kanunlarla reforme edilen Alman POK'daki

⁴ Bkz. Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 336, N 635a.

(Paylı Ortaklıklar Kanunu) gelişmeleri de gözönüne alarak reform önerilerinde bulunulacaktır.

I. Türk Ticaret Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler

1. Denetçilerin Sayısı, Seçimi Ve Görev Süreleri

TTK'nın 347-359 maddeleri AO'da denetçileri düzenlemiştir⁵. Buna göre; her AO'da en az bir, en fazla 5 olmak üzere denetçi bulunması gerekir⁶. Denetçilerin sayısı birden fazla olduğu takdirde bunlar bir heyet oluştururlar⁷. Bu kurula denetim kurulu denir⁸.

Kural olarak denetçileri genel kurul en fazla 3 yıl için seçer (TTK. m. 347/2). Bunun dışında denetçilerin esas sözleşme ile tayin edilmesi de mümkündür. Ani kuruluşta, denetçiler şirket esas sözleşmesi ile atanırlar. Buna karşılık tedrici kuruluşta, ilk denetçilerin atanmaları kuruluş GK tarafından yapılması gerekir (TTK m. 297/2).

Bunun dışında denetçilerin seçimi, denetim kurulunca da yapılabilir. TTK m. 351 hükmüne göre „bir murakıbbın ölümü, çekilmesi, bir maniden dolayı vazifelerini yapamayacak durumda bulunması, iflası veya hacir altına alınması gibi“ durumlarda ilk GK toplantısına kadar bu yer, diğer denetçilerin seçimi ile doldurulur. Denetçinin tek kişi olması ve bunun yerinin boşalması halinde ise, seçimi münferit pay sahibi veya YK üyelerinden her birinin talebi üzerine, AO merkezinin bulunduğu yer ticaret mahkemesi yapar (TTK m 351/son).

Son olarak TTK m. 275'e göre denetim kurullarına kamu tüzel kişileri de

5 AO ile denetçileri arasındaki hukuki ilişkinin niteliği literatürde çoğunlukla vekalet ilişkisi olarak kabul edilirken, yargıtay verdiği iki ayrı kararda da, denetçi için ücret öngörülmesi halinde, ilişkinin hizmet ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır. Bkz. 9. HD. 5.6.1972, E. 32457/ K. 19496; 10. HD. 14.9.1973, E. 180 K. 209.

6 TTK m. 347/1, birden fazla denetçi olması halinde bunların bir „heyet“ teşkil edeceğini söylemesine karşılık, bu heyetin nasıl çalışacağına ilişkin bir düzenleme yapmamıştır. Karş. için bkz. yönetim kurulunun „kurul“ halinde çalışmasını düzenleyen TTK m. 330.

7 Birden fazla denetçinin varlığı halinde oluşan heyetin birlikte hareket etme zorunluluğu genel olarak kabul edilmesine karşın, yargıtay, mecburi ve acele hallerde denetçilerden herhangi birinin tek başına hareket edebileceğini, yani böyle durumlarda heyet halinde hareket etmek zorunluluğu bulunmadığına karar vermiştir. Bkz. 11. HD, 8.11.1978, E. 1978/4527, K. 1978/5066 – YKD S. 3 C. V, s. 377.

8 Literatürde denetleme ve gözetleme görevi olan bu organ için en çok denetçi kavramı kullanılmasına karşılık, denetim organı ve nadir de olsa denetim kurulu olarak adlandırılmasına da rastlanmaktadır. Denetçi kavramının daha çok kullanılmasının en önemli nedeni, TTK'ya göre denetim görevinin sadece bir denetçi tarafından da yapılabilmesidir.

üye seçebilirler. Buna göre; devlet, il, belediye gibi kamu tüzel kişilerinden birisine, esas sözleşmeye dercedilecek bir kayıtla, pay sahibi olmasa dahi, konusu kamu hizmeti olan anonim şirketlerin yönetim ve denetim kurullarında temsilci bulundurmak hakkı verilebilir.

2. Denetçilerin Görevleri

TTK m. 353 vd. incelendiğinde, Kanun'un denetim kuruluna, Alman POK sisteminde olduğu gibi, geniş idare ve gözetim yetkilerine sahip „Aufsichtsrat“ ve hesap kontrol yetkisine sahip „Bilanzprüfer“ yetkilerini verdiğini görmekteyiz⁹. TTK m. 353 denetçilerin görevlerini 10 bent halinde çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Özellikle 10. bentte ifadesini bulan „yönetim kurulu üyelerinin kanun ve esas mukavele hükümlerine tamamıyla uymalarını denetlemek“ hükmü ile TTK'nın denetleme kuruluna, Alman hukukunda olduğu gibi, yönetim kurulunu gözetleme ve denetleme yetkisini verdiği ve adeta „aufsichtsrat“ benzeri, yönetim kurulu üstü bir organ öngördüğü söylenebilir.

Buna karşılık Türk sistemi açısından bakıldığında, denetleme kurulunun kendisine verilmiş bütün bu görevleri yerine getirebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmadığını görmekteyiz. Halbuki AO'nun zorunlu organlarından biri olan denetleme kurulunun, TTK m. 353/1 10. bendi gözüne alındığında, şirket yönetiminin kanun ve esas sözleşme hükümlerine tamamıyla uymasını sağlayarak, şirket ve ortaklarının menfaatleri için çalışması sağlanabilir. Bunun için yönetim kurulunun yaptığı işlemlerin kontrol edilmesi ve gözetlenebilmesi için

⁹ TTK'ya göre denetçilerin görevleri öncelikle şirketin iş ve mukavelelerini murakebe etmektir. Denetçiler özellikle şu işleri yapmak zorundadırlar:

- Yönetim kurulu üyeleriyle işbirliği ederek bilançonun tanzim şeklini tayin etmek.
- Şirket muamelelerinden bilgi edinmek ve lüzumlu kayıtların intizamlı tutulmasını sağlamak maksadıyla hiç olmazsa altı ayda bir defa şirketin defterlerini incelemek.
- Üç aydan fazla ara vermemek kaydıyla sık sık ve ansızın şirket veznesini teftiş etmek.
- En az ayda bir defa şirketin defterini inceleyerek rehin veya teminat, yahut şirketin veznesinde saklanmak üzere vedia (emanet) olarak teslim olunan her nevi kıymetli evrakın mevcut olup olmadığını tahkik ve kayıtlara tabik eylemek.
- Esas mukavelede pay sahiplerinin GK toplantılarına iştirakleri için gerekeceği bildirilen şartların yerine getirilip getirilmediğini incelemek.
- Bütçe ve bilançoyu murakebe etmek.
- Tasfiye muamelelerine nezaret etmek.
- YK'nın ihmali halinde adi ve fevkalade olarak GK'ya toplantıya davet etmek.
- GK toplantılarında hazır bulunmak.
- YK üyelerinin kanun ve esas mukavele hükümlerine tamamıyla riayet etmelerine nezaret etmek.

etkili ve iyi işleyen bir denetim organına ihtiyaç duyulduğu açıktır.

3. Denetçilerin Nitelikleri

Hukukumuzda denetçi olarak seçilebilmek için öncelikle fiil ehliyetine sahip olmak gerekir. Pay sahipleri de denetçi seçilebilirler. Fakat seçilecek denetçi bir tane ise onun, birden fazla ise yarısından bir fazlasının, T.C uyuşunda olmaları şarttır¹⁰.

Bunun dışında şirketin yönetim kurulu üyelerinin ve memurlarının denetçi seçilmesi mümkün olmadığı gibi (TTK m.347/4), yönetim kurulu üyeleri ile yakın akraba olanların da denetçi seçilmesi mümkün değildir¹¹. Denetçilerin taşımaması gereken diğer olumsuz şartlar; iflas etmemiş olma, hacir altında olmama, ağır hapis gerektirici veya haysiyet kırıcı bir suçtan mahkum olmama ve devlet memuru olmama şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca 2547 sayılı YÖK Kanunu'nun 36. maddesine göre, üniversite ve yüksekokullarında tam gün çalışan öğretim üyeleri de denetçi seçilemezler.

II. TTK Tasarısı'nda Yer Alan Düzenlemeler

1. Genel Olarak

TBMM'de yasalışmayı bekleyen TTK Tasarısı, şirketlerin denetimi için tamamen yeni bir sistem öngörmektedir. Buna göre; mevcut kanunda şirketlerin zorunlu organları arasında sayılan ve konuyla ilgili uzmanlığı bulunması gerekmeyen murakkıplık müessesesi kaldırılmakta, şirketin¹² mali denetimi, bağımsız denetim şirketlerine veya yeminli mali müşavirlere (YMM) ve serbest muhasebeci mali müşavirlere (SMMM) bırakılmaktadır¹³. Tasarı'da, şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları ve/veya konsolide finansal tabloları ve yıllık raporunun denetçi tarafından denetleneceği, bu denetimden geçmeyen finansal tablolar ve yıllık raporun düzenlenmemiş hükmünde olacağı kabul edilmekte-

¹⁰ Bkz. 11 HD. 5. 5 1981, e. 1267/K. 2213 sayılı kararı için Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 334, N 633.

¹¹ Yönetim kurulunun usul ve furuundan biri ile eşi ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımları dahi denetçi olamazlar, seçilmişlerse derhal çekilmeye mecburdurlar (TTK m. 349).

¹² Denetime, büyük, küçük ve orta ölçekli (Tasarının 1523 üncü maddesi); halka açık olan veya olmayan, hisse senetleri borsada işlem gören ya da görmeyen özel ve kamu sektörüne dahil tüm anonim şirketler dahildir.

¹³ TTK sisteminde, murakıp(lar) için öngörölmüş bulunan, genel kurulun toplantıya çağılması gibi, yönetime ilişkin görev ve yetkiler de TTK Tasarıyla sistemden çıkarılmıştır.

dir¹⁴. Ayrıca denetimin Uluslararası Denetim Standartlarına uygun olması gerekmektedir. TTK Tasarısı bu olağan denetimin yanında, işlem bazlı denetim¹⁵

- 14 Tasarı'nın gerekçesinde, denetim işlevine ilişkin yetkilerin tamamının devredilemez ve vazgeçilemez nitelikte olduğu; başka bir organ tarafından doğrudan ya da dolaylı kullanılmayacağı söylenmiştir.
- 15 TTK Tasarısı aşağıdaki hallerde işleme taraf olanlar veya işlemi yapanlar tarafından işlem denetimi yaptırılmasını zorunlu kılmıştır:
- 1) Şirket birleşmelerinde; birleşme sözleşmesi, birleşme raporu ve birleşmeye esas bilançoların işlem denetçisine denetletirilmesi zorunlu kılınmıştır. Ancak bu zorunluluk sadece büyük ölçekli şirketler için olup, küçük veya orta ölçekli şirketler için aşağıdaki dört hal dışında ihtiyari bırakılmıştır (TTK Tasarısı m. 148).
 - A. Şirket birleşmelerine katılan bir şirketin tasfiye halinde olması halinde, birleşmenin gerçekleştirilmesi için henüz mallarının dağıtımına başlanılmamış olması ve sadece devrolan şirket konumunda olması gerekmektedir. Bu hususların kanıtlanması ancak işlem denetçisi raporunun varlığı koşuluna bağlanmıştır (TTK Tasarısı m. 138).
 - B. Şirket birleşmelerinde birleşen şirketlerden birinin sermayesi ile kanuni yedek akçeler toplamının yarısını zararla yitirmiş olması veya borca batık olması halinde, birleşmenin gerçekleştirilmesi için diğer şirketin bu zararları giderecek ölçüde serbestçe tasarruf edebileceği özvarlığa sahip olduğu ancak işlem denetçisi raporu ile kanıtlanabilecektir (TTK Tasarısı m. 139).
 - C. Birleşmeye katılan şirketlerin alacaklılara hakları için yapacakları üç ilan yükümlülüğünden kurtulmak istiyorlarsa işlem denetçisi raporu almaları zorunludur (TTK Tasarısı m. 157).
 - D. Birleşmeye katılan şirketler, alacaklılara güvence verme yükümlülüğünden kurtulmak istiyorlarsa onların haklarının zaten güvencede olduğunu işlem denetçisi raporu ile kanıtlamaları gerekmektedir (TTK Tasarısı m. 157/3).
 - 2) Tür değişikliklerinde; tür değiştirme planı, tür değiştirme raporu ve tür değiştirmeye esas bilançonun işlem denetçisine denetletirilmesi Tasarı ile zorunlu kılınmıştır. Ancak bu zorunluluk sadece büyük ölçekli şirketler için olup, küçük veya orta ölçekli şirketler için ihtiyariydir (TTK Tasarısı m. 187).
 - 3) Anonim şirkete sermaye olarak bir alacağın konulması halinde bu alacağın varlığı ve değerinin bir yeminli veya serbest mali müşavir tarafından raporla saptanması gerekmektedir (TTK Tasarısı m. 343/2).
 - 4) Tasarı'nın 351. maddesinde anonim şirketlerin kuruluş işlemlerinin de işlem denetçisine denetletirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Ancak burada bu denetimi yapabilecek kişiler, küçük ölçekli ve halka açık olmayan şirketlerde en az iki yeminli malfi müşavir veya serbest muhasebeci malfi müşavir olarak belirlenmiştir.
 - 5) Anonim şirketlerde sermaye artırım denetimi: Tasarı'nın 458, 462/2 ve 469, 470 ve 472. maddeleri ile anonim şirketlerin sermaye artırım işlemlerinin ve artırımın iç kaynaklardan

ve özel denetim¹⁶ müesseselerini de kabul etmiştir.

2. Denetçilerin Sayısı, Seçimi ve Görev Süreleri

TTK Tasarısı m. 400/1'e göre denetçi, ancak yeminli malî müşavir veya serbest muhasebeci malî müşavir sıfatını taşıyan bir bağımsız denetleme kuruluşu olabilir. Bununla birlikte küçük anonim şirketler, en az iki yeminli malî müşaviri veya serbest muhasebeci malî müşaviri denetçi seçebilirler.

Tasarı'nın 399/1 maddesine göre; denetçinin, şirket genel kurulunca; topluluk denetçisinin, ana şirketin genel kurulunca her faaliyet dönemi için ve her hâlde görevini yerine getireceği faaliyet dönemi bitmeden seçilmesi şarttır. Aynı maddenin 6. fıkrasına göre; faaliyet döneminin dördüncü ayına kadar denetçi seçilememişse, denetçi, yönetim kurulunun, her yönetim kurulu üyesinin veya herhangi bir pay sahibinin istemi üzerine, şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesi tarafından atanır. Aynı hüküm, seçilen denetçinin görevi red veya sözleşmeyi feshetmesi, görevlendirme kararının iptal olunması, bütlanı veya denetçinin kanunî sebeplerle veya diğer herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi veya görevini yapmaktan engellenmesi hâllerinde de uygulanır.

3. Denetçilerin Görevleri

TTK Tasarısı'na göre denetçinin en temel görevi; anonim şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tablolarını uluslararası denetim standartlarına göre denetlemektir. Yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu içinde yer alan finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtıp yansıtmadığı da denetim kapsamı içindedir. Şirketin ve

yapılması halinde artırılan tutarın şirkette var olduğunun bir işlem denetçisine denetletirilmesi zorunlu kılınmıştır.

6) Anonim şirketlerde sermaye azaltımının denetimi: Tasarı'nın 473. maddesi ile anonim şirketlerde sermaye azaltımı, azaltıma rağmen alacaklıların haklarını tamamen karşılayacak miktarda aktifin şirkette kalacağına dair işlem denetçisi raporunun varlığı koşuluna bağlanmıştır.

7) Anonim şirketlerde menkul kıymet ihracı: Tasarı'nın 505. maddesi ile anonim şirketlerin her hangi bir menkul kıymet ihracının da işlem denetçisinin denetiminde yapılması kabul edilmiştir.

¹⁶ TTK Tasarısı'nın 438. maddesine göre; her pay sahibi, pay sahipliği haklarının kullanılabilmesi için gerekli olduğu takdirde ve bilgi alma veya inceleme hakkı daha önce kullanılmışsa, belirli olayların özel bir denetimle açıklığa kavuşturulmasını, gündemde yer almasa bile genel kuruldan isteyebilir. Genel kurul istemi onaylarsa, şirket veya her bir pay sahibi otuz gün içinde, şirket merkezinin bulunduğu yerdeki ticaret mahkemesinden bir özel denetçi atanmasını isteyebilir.

topluluğun finansal tablolarının ve yönetim kurullarının yıllık raporlarının denetimi, ayrıca Türkiye Muhasebe Standartları ile kanuna ve esas sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığının incelenmesini de içerir. Denetleme, denetçilik mesleğinin gerekleri ile meslek etiğine ve uluslararası denetim standartlarına uygun olarak ve özenle yapılır. Denetleme, şirketin veya topluluğun, durumunun dürüst resim ilkesine¹⁷ uygun olarak yansıtılıp yansıtılmadığını; yansıtılmamışsa bunun sebeplerini açıkça ortaya koyacak şekilde yapılır ve gerçeği dürüstçe belirtir.

Denetçinin yasal görevlerinden biri de, denetim raporu hazırlamasıdır. Denetçi denetimin sonucunda, yapılan denetimin türü, kapsamı, niteliği ve sonuçları hakkında, gereken açıklıkta, anlaşılır, basit bir dille yazılmış ve geçmiş yıllarla karşılaştırmalı olarak hazırlanmış, finansal tabloları konu alan bir rapor düzenler ve bunu yönetim kuruluna sunar. Bundan başka ayrı bir rapor hâlinde, yönetim kurulunun, şirketin veya topluluğun durumu hakkındaki yıllık faaliyet raporunda yer alan irdelemeleri, denetçi tarafından, finansal tablolar ile tutarlılığı ve gerçeğe uygunluğu açısından değerlendirilir (m. 402/1, 2)¹⁸.

Denetçi değerlendirme yaparken şirketin; denetliorsa ana şirketin ve topluluğun, finansal tablolarını esas alır. Şirketin ve topluluğun varlığını sürdürebilmesinin şartları ile gelişmesi hakkında yönetim kurulunun yaptığı irdelemeleri, uluslararası denetim standartlarında öngörülmüş bulunan ilgili çalışma ve raporlama standartlarının gösterdiği çerçevede değerlendirir; meğerki, denetlenen belgeler buna olanak tanımasın. Raporada ayrıca denetim sırasında;

a) Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanmasına ilişkin yanlışların bulunup bulunmadığı,

b) Şirketin, uluslararası denetim standartları arasında yer alan işletmenin devamlılığı ile ilgili standartta öngörülmüş bulunan gereklilikler çerçevesinde saptanan belirsizlikler ve işletmenin sürekliliğini tehlikeye atan olgular,

17 Burada Tasarı'nın 515. maddesinde öngörülen ve bir üst hukuk kuralı olan dürüst resim ilkesine gönderme yapılarak, denetlemenin nitelik ve özelliği tanımlanmaktadır.

18 Denetçinin yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporuna ilişkin denetimi ayrı bir rapora bağlanacaktır. Tasarı'nın gerekçesine göre bunun sebebi, denetçinin, kural olarak, yıllık faaliyet raporunu denetlememesi, denetleyebilecek olanaklara sahip bulunmamasıdır. Çünkü, yıllık faaliyet raporunda sadece finansal tablolar hakkında bilgiye yer verilmemekte bu rapor aynı zamanda, plân ve projeksiyonları, istihdam durumunu, pazar payını, pazarlamayı ve saireyi de içermektedir. Finansal tablolara ilişkin kısımların veya bütünüyle raporun denetçi tarafından denetlenmesine olanak yoktur. Bu sebeple, fıkra, yıllık faaliyet raporunun hangi noktalara özgüleneceğini açıkça belirtmektedir.

açıklanır.

Denetim raporunun esas bölümünde,

a) Defter tutma düzeninin, finansal tabloların ve topluluk finansal tablolarının, kanun ile esas sözleşmenin finansal raporlamaya ilişkin hükümlerine uygun olup olmadığı,

b) Yönetim kurulunun denetçi tarafından denetim kapsamında istenen açıklamaları yapıp yapmadığı ve belgeleri verip vermediği, açıkça ifade edilir.

Ayrıca, finansal tablolar ile bunların dayanağı olan defterlerin,

a) Öngörülen hesap plânına uygun tutulup tutulmadığı,

b) Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde şirketin malvarlıksal, finansal ve kârlılık durumunun resimini gerçeğe uygun olarak ve dürüst bir şekilde yansıtıp yansıtmadığı, belirtilir (m. 402/3, 4, 5).

Tasarı'nın 398/4 maddesine göre; denetçi, yönetim kurulu tarafından, 378 nci madde gereğince şirketi, finansal tabloların, gerçek resmî, dürüstçe göstermemesi dolayısıyla tehdit eden veya edebilecek nitelikteki riskleri zamanında belirlemeye uygun bir sistem kurulup kurulmadığını, kurulmuşsa bu sistemin yapısını ve uygulamalarını açıklayan ayrı bir rapor düzenleyerek, denetim raporuyla birlikte yönetim kuruluna sunar.

Denetçi, denetimin sonucunu, bir görüş yazısıyla belirtir. Denetçi olumlu görüş¹⁹ verebileceği gibi, çekinceleri varsa, olumlu görüş yazısını sınırlandırabilir²⁰ veya olumsuz görüş yazısı verebilir²¹.

19 Denetçi, herhangi bir itiraz ileri sürmediği takdirde, verdiği olumlu görüş yazısında, 398 inci madde uyarınca yapılan denetimde herhangi bir aykırılığın belirlenmediğini; şirketin veya topluluğun finansal tablolarının, denetçinin denetim sırasında oluşan bilgilerine ve Türkiye Muhasebe Standartları yönünden yaptığı değerlendirmeye göre doğru olduğunu ve ortaya konulan, şirketin malvarlıksal, finansal ve kârlılık durumuna ilişkin resminin gerçeğe uygun bulunduğunu ve gerçeği dürüst bir şekilde yansıttığını açıklar. Olumlu görüş yazısında, denetimin sonucu, yönetim kurulunun sorumluluğunu gerektirecek bir durumun mevcut olup olmadığını ortaya koyacak, sorunlara işaret edecek ve herkes tarafından anlaşılabilir tarzda belirtilir (md. 403/1,2).

20 Sınırlandırılmış görüş, düzeltilebilir ve düzeltilmese bile etkisi sınırlı olan aykırılıklara işaret eden olumlu bir görüştür. Sınırlamanın ve olumsuz görüşün gerekçesi verilir. Sınırlamanın konusu, amacı ve kapsamı belirli ve açık olmalıdır (md. 403/3).

21 Denetçi, olumlu, sınırlı olumlu veya olumsuz görüş yazısını yer ve tarih koyarak imzalar. Olumlu, sınırlı olumlu veya olumsuz görüş yazısından hangisinin verildiğine denetleme raporunda işaret olunur (md. 403/3).

4. Denetçilerin Nitelikleri

Mevcut Kanun'da denetçilerin herhangi bir özel nitelik taşımaları şart olmamasına karşın, TTK Tasarısı'nın getirdiği en önemli yenilik, denetçilerin bağımsız, uzman ve tarafsız olmak zorunda olmalarıdır. Bunu sağlamak için, TTK Tasarısı'nın 400/1 maddesi, büyük ve orta ölçekli anonim şirketler bakımından denetçi olabilecek bağımsız denetim kuruluşlarının pay sahipleri/ortaklarının yeminli malî müşavir veya serbest muhasebeci malî müşavir sıfatı taşımaları gerektiğini hükme bağlamıştır. Aynı maddede, küçük anonim şirketler bakımından, bağımsız denetim kuruluşlarının (BDK) yerine yeminli en az iki malî müşavir (YMM) veya serbest muhasebeci malî müşavirin (SMMM) denetim yapabileceklerini öngörmüştür.

Denetçilerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını garanti altına alabilmek amacıyla, Tasarı, denetçi olamayacakları da saymıştır. Buna göre bir anonim şirkette denetçi olamayacaklar şunlardır:

- a) Denetlenecek A.Ş'de pay sahibi olan (md. 400/1,a);
- b) Denetlenecek A.Ş'nin yöneticisi, çalışanı ve denetçi olarak atanmasından önceki üç yıl içinde bu sıfatı taşıyan (md. 400/1,b);
- c) Denetlenecek A.Ş ile bağlantısı bulunan bir kurumun temsilcisi, YK üyesi ya da sahibi veya %20'den fazla paya sahip olan (md. 400/1,c);
- d) Denetlenecek A.Ş ile bağlantısı olan bir şirkette çalışan veya böyle bir şirkette %20'den fazla paya sahip olan bir işletmede çalışanlar ya da A.Ş'de %20'den fazla paya sahip olan bir gerçek kişinin yanında çalışan (md. 400/1,d);
- e) Denetlenecek A.Ş'nin defterlerinin tutulmasında veya finansal tablolarının düzenlenmesi sırasında katkıda bulunan (md. 400/1,e);
- f) Denetlenecek şirketin defterlerinin tutulmasında veya finansal tablolarının çıkarılmasında denetleme dışında faaliyette veya katkıda bulunduğu için beşinci bende göre denetçi olamayacak gerçek veya tüzel kişinin veya onun ortaklarından birinin kanunî temsilcisi, temsilcisi, çalışanı, yönetim kurulu üyesi, ortağı, sahibi ya da gerçek kişi olarak bizzat kendisi (md. 400/1,f);
- g) Birinci ilâ altıncı bendlerde yer alan şartları taşıdığı için denetçi olamayan bir denetçinin nezdinde çalışanlar (md. 400/1,g);
- h) Son beş yıl içinde meslekî faaliyetinden kaynaklanan gelirinin %30'undan fazlasını A.Ş'ye veya ona %20'den fazla payla iştirak etmiş olan şirketlere verilen denetleme ve danışmanlık faaliyetinden elde eden ve bunu carî yılda da elde etmesi beklenenler (md. 400/1,h).

Ayrıca Tasarı'da, denetçinin belirli süre sonunda rotasyona tabi tutulması²² ve denetçinin vergi danışmanlığı hariç başka hizmet sunamayacağı öngörülmektedir²³.

III. TTK Tasarısı'nın Değerlendirilmesi

TTK Tasarısı'nın denetim ile ilgili hükümleri incelendiğinde, mevcut kanunda yer alan murakıplık sisteminin kaldırıldığını ve mali denetimin dış denetçilere bırakıldığı görülmektedir. Tamamen yeni bir sistem benimseyen TTK Tasarısı ile şirket denetiminde yepyeni bir dönemin başlayacağı söylenebilir. Bu yeni düzenlemenin ülkemizin ticaret hayatı ve iş dünyasında ne tür sorunlara yol açacağını söylemek için Tasarı'nın yasalaşmasını beklemek gerekecektir.

Her ne kadar mevcut TTK'nın denetim ile ilgili kurallarının yetersiz ve eksik kaldığı kabul edilse bile, Tasarı'nın anonim şirketin iç denetiminden sorumlu olan denetim kurulunu tamamen kaldırarak yerine yalnızca mali denetimden sorumlu sözleşmeli hesap denetçilerini görevlendirmesi eleştiri konusu yapılabilmektedir²⁴. Esasında denetçinin görevi, şirketin hesaplarını ve mali tablolarını denetlemenin yanında, ortaklık yönetimini denetleme, özellikle yönetim kurulu üyelerinin kanun ve esas sözleşme hükümlerine tamamiyle uymalarına nezaret etmek olmalıdır²⁵.

22 Bir bağımsız denetleme kuruluşu, bir şirket için altı yıl arka arkaya denetçi raporu vermişse, söz konusu bağımsız denetleme kuruluşu veya o şirketin denetimi için özgülediği denetçi ile onunla birlikte çalışan denetim takımı en az dört yıl için değiştirilir (md. 400/2).

23 Denetçi, denetleme yaptığı şirkete, vergi danışmanlığı ve vergi denetimi dışında, danışmanlık veya hizmet veremez, bunu bir yavru şirketi aracılığıyla yapamaz (md. 400/3).

24 Özellikle Türkiye'deki şirket yapısı incelenmeden böyle radikal bir sistem değişikliği uygun olmayan sonuçların doğmasına yol açacaktır. Ticaret sicili kayıtlarına göre, Türkiye'de yaklaşık olarak 95 bin AŞ ve 640 bin Ltd. Şti. olduğu anlaşılmaktadır. Halka açık şirketlerin toplam sayısı ise 607 adet olup; bunlardan 330 anonim şirketin hisse senetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem görmekte; 277 anonim şirketin ise hisse senetleri borsada işlem görmemekle beraber, 250'nin üzerindeki ortak sayıları ile SPK mevzuatına göre hisse senetleri halka arz edilmiş ve halka açık şirket niteliğinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, toplam anonim şirket sayısı içinde, hisse senetleri borsada işlem gören ve halka açık şirket niteliğinde olan anonim şirket sayısı oldukça cılız kalmakta, bu şirketlerin büyük çoğunluğunu az ortaklı veya aile şirketleri oluşturmaktadır. Özellikle küçük AO bakımından TTK'daki sistemin muhafaza edilmesi daha faydalı olacaktır. Bkz. aynı görüş için, Arkan, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, Konferans (13-14 Mayıs 2005) s. 43, 54.

25 Tasarı'nın 402/2 maddesi, yönetim kurulunun, şirketin veya topluluğun durumu hakkındaki yıllık faaliyet raporunda yer alan irdelemeleri, denetçi tarafından, finansal tablolar ile

TTK Tasarısı'nın 378. maddesinde düzenlenen ve pay senetleri borsada işlem gören şirketler ile denetçinin bunu gerekli görüp yönetim kuruluna bildirmesi halinde, diğer şirketlerde de kurulması öngörülen risklerin erken teşhisi komitesinin, etkili bir iç denetimden umulan tüm faydaları sağlaması beklenebilir²⁶. Öncelikle, Tasarı'nın gerekçesinde de belirtildiği üzere, bu komitenin üyelerinin kimlerden oluşacağı bile yönetim kurulunun insiyatifine bırakılmaktadır. Tehlikelerin erken teşhisi komitesinin, bazı yönetim kurulu üyelerinin görevlendirilmeleri suretiyle kurulabileceği de göz önüne alındığında, bu komitenin bağımsız hareket etmesinin mümkün olmadığı ve şirket yönetiminin becereksizliğinden veya kötü niyetli davranışlarından dolayı meydana gelen şirket krizlerini önleme konusunda yetersiz kalacağı söylenebilir.

TTK Tasarısı'nın etkinliğine özel bir önem verdiği ve bu amaçla da çok ayrıntılı bir şekilde düzenlediği bağımsız dış denetimin istenen sonucu yaratabilmesi için, mali denetimin yanında, şirket yönetimini denetlemekle görevli iç denetim organı ile ilgili düzenlemelerin de TTK Tasarısı'na girmesi gerektiği kanısındayız.

IV. AO'da İç Denetimin Gerekliliği

İç denetim, bir işletmenin faaliyetlerini geliştirmek ve bu faaliyetlere değer kazandırmak amacıyla güden, bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık aktivitesidir. İç denetim, risklerin erken saptanması ve risk yönetimi süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik sistemli ve disiplinli

tutarlılığı ve gerçeğe uygunluğu açısından değerlendirilir, ifadesini kullanarak denetlemenin sınırlarını göstermiştir. Yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunun bütünüyle denetlenip değerlendirilmesine uygun herhangi bir mekanizma Tasarı'da düzenlenmemiştir. Tasarı'nın gerekçesi de, bunu bir eksiklik olarak değerlendirmesine karşılık, halka açık şirketlerde iç denetim komitesinin bu boşluğu doldurabileceğini, kapalı veya aile şirketi niteliğini taşıyan şirketlerde ise böyle bir mekanizmaya gereksinim duyulmadığının örtülü bir şekilde kabul edildiğini söylemektedir.

²⁶ TTK Tasarısı, pay senetleri borsada işlem gören şirketlerde ve diğer şirketlerde, denetçinin gerekli görmesi halinde, yönetim kuruluna, riskin erken saptanması komitesi kurma görevi vermiştir. Tasarı'nın 378. maddesine göre; pay senetleri borsada işlem gören şirketlerde, yönetim kurulu, şirketlerin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşüren sebeplerin erken tanısı, bunun için gerekli önlemler ile çarelerin uygulanması ve riskin yönetilmesi amacıyla, uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak ve geliştirmekle yükümlüdür. Diğer şirketlerde bu komite denetçinin gerekli görüp bunu yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmesi halinde derhal kurulur ve ilk raporunu kurulmasını izleyen bir ayın sonunda verir. Bu komite, yönetim kuruluna her iki ayda bir vereceği raporda durumu değerlendirir, varsa tehlikelere işaret eder, çareleri gösterir. Rapor denetçiye de yollanır.

bir yaklaşım getirerek bir işletmenin amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur.

İç denetim organının özellikle, şirket yönetiminin düzenli olarak işleyip işlemediğini, yönetimin kanunlara, esas sözleşme hükümlerine, iş hayatında geçerli olan kurallara uyup uymadığını ve yönetim kurulunun şirket politikalarının verimliliğini denetlemesi gerekir. Dolayısıyla, denetleme sadece yönetim kurulunun yapmış olduğu işleri kontrol etmek değil, aksine ileriye yönelik yapacağı işlerin de ortaklık menfaatine olmasını sağlamak için, yönetim kuruluna yol göstermeyi de içerir²⁷. Bu kapsamda denetleme kurulu, yönetim kurulu üeleriyle işbirliği yaparak bilançonun tanzim şeklini tayin etmek, bütçe ve bilanço muhasebe etmek gibi görevlere sahip olduğu gibi, şirketin geleceğini ilgilendiren ve TTK'da aslında yönetim kuruluna verilen çok önemli kararların doğru alınıp alınmadığını kontrol etmek yetkisine de sahip olmalıdır. Özellikle yönetim kurulunun geleceğe yönelik şirket politikalarını belirlerken denetleme kurulunun bunların ortaklık menfaatlerine uygun olup olmadığı konusunda görüş belirtmesi, hatta bu planlamaların yapılması esnasında yol göstericilik yapması, şirketin geleceği açısından faydalı olacağı kanısındayız. Bu bağlamda; şirketin yatırım, finans ve istihdam politikası gibi önemli konularda denetleme kurulunun kontrol görevinin olması gerekir. Dolayısıyla denetleme kurulunun kontrol yetkisi, şirket yönetiminin geçmişteki faaliyetlerine yönelik olabileceği gibi, şimdiki zaman için ve geleceğe yönelik planlamaları da kapsamalıdır. Yapılan ve yapılması planlanan bütün faaliyetlerin hukuka uygun olup olmadığı, şirketin iktisadi gelişimine katkı sağlayıp sağlayamayacağı ve dolayısıyla amaca uygunluğu açısından denetlenmesi, şirketin ve ortaklarının menfaatlerinin korunması bakımından yerinde olacaktır.

Yönetimin geçmişle ilgili işlemlerinin denetlenmesi sadece hataların tespit edilmesi ve bunların tekrarlanmasının önlenmesi açısından önemli iken, geleceğe yönelik denetim ve yol göstericilik, şirketin özellikle zor ekonomik koşullarda büyük bir krizle karşılaşmadan yolunda devam etmesini sağlayabilir. Burada ifade edilmesi gerekir ki; denetim kurulunun geleceğe yönelik planlamaları kontrol etmesi, yönetim kuruluna kanun tarafından verilmiş olan yönetim yetkisini gasp anlamına gelmez. Dolayısıyla yönetim yetkisi yine yönetim kurulundadır. Denetleme kurulu yönetim kurulunun yerine geçerek kararlar alma yetkisine sahip değildir. Kurulun burada yaptığı, şirketin ve ortaklarının menfaatlerini korumak ve işletme için oluşabilecek risklerden ortaklığı koruyabilmek amacıyla yönetim kuruluna danışmanlık yapmak, ona bilgi ve tecrübesini aktarmakla

27 TTK Tasarısı'nın 378 maddesinde düzenlenen riskin erken saptanması için kurulması öngörülen komitenin de temel görevi, geleceğe yönelik risk teşhisi yapması ve geleceği yorumlamasıdır.

sınırlıdır. Dolayısıyla yönetim kurulunun hazırlamış olduğu raporları veya proje taslaklarını dikkatli ve özenli bir şekilde kontrol edip gerekli müdahaleleri yapmak suretiyle görevini büyük ölçüde yerine getirmiş olacaktır. Yönetim kurulu, bu düzeltmelere ve önerilere uyup uymama konusunda serbest olmalıdır²⁸, çünkü yukarıda ifade edildiği üzere, AO'yu yönetme yetkisi yönetim kurulundadır.

V. Denetim Kurulunun Etkinliğini Artırmak İçin Bazı Öneriler

1. Genel Olarak

AO'nun zorunlu organlarından birisi olarak kalması gereken²⁹ denetim kurulunun daha etkin çalışabilmesi ve kendisine verilen görevleri daha iyi bir şekilde yapabilmesi için her şeyden önce denetçilerin belli bazı özelliklere sahip olmaları gerekir³⁰. Özellikle çok sayıda ortağı olan veya halka açık AO'lar, bu işlerde uzmanlaşmış ve iktisadi yaşamda belli tecrübeye sahip kişiler tarafından yönetilmektedir. Bunun böyle olması ne kadar doğalsa, karmaşık ekonomik ilişkilerin yaşandığı böyle bir ortamda denetlemeyi yapacak kişilerin de belli bir düzeyde uzmanlaşmış olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla denetçi olarak seçilecek kişilerin gerekli bilgi birikimi, tecrübe ve altyapıya sahip olmaları, denetlemenin etkili bir şekilde yapılabilmesi için en önemli koşul haline gelmektedir.

Denetçilerin nitelikli olmaları, üniversite mezunu olmak, belirli alanlarda eğitim görmüş olmak veya bu alanlarda çalışmış olmak gibi şartlarla her zaman sağlanamayabilir³¹. Bu tür önkoşulların denetçi seçimini zorlaştırması ve dolayısıyla uygulamada sorunlara yol açması da mümkündür³². Çeşitli ülkelerde

28 Fakat yönetim kurulu bu önerilere neden uymadığını ortaklara ve kamuoyuna açıklamalıdır. İleride ortaya çıkabilecek olumsuzluklarda sorumlu tutulacağını gözönüne alarak yönetim kurulunun bu önerileri dikkatle incelemesi onun faydasına olacaktır.

29 Ayrıca ortak sayısı az olan küçük anonim şirketler bakımından, TTK Tasarısı'nın öngördüğü denetçi seçiminin pahalı bir yöntem olduğu ve en azından bu tür şirketler açısından TTK'daki sistemin bazı değişikliklerle korunmasının amaca daha fazla hizmet edeceği kabul edilmektedir. Bkz. Arkan, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, Konferans (13-14 Mayıs 2005) s. 43, 54.

30 Aynı görüş için Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 334, N 633.

31 Doktrinde, esas sözleşmeye bir hüküm konarak seçilecek denetçi için belli bazı mesleki niteliklerin aranabileceği kabul edilmektedir. Bkz. Tekil, Anonim Şirketler Hukuku, s. 241; karşı. Arkan, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, Konferans (13-14 Mayıs 2005) s. 43, 54.

32 TTK'nın 1951 Tasarısını 1956 yılında gözden geçiren Komisyon, benzer gerekçelerle denetçi seçiminde bu tür şartların kanuna girmesine izin vermemiştir. TK'nın 1951 Tasarısının 347.

denetim kuruluna giren kişilerin en azından bir kısmı belirli bazı listelerden seçilip gelmektedir³³. Bu da bu listelerden denetçi olanların belli niteliklere sahip olmasını sağlamaktadır³⁴.

2. Denetçilerin Bağımsızlığı

İç denetim organının etkinliğini artırmak için, denetçilerin bağımsız hareket edebilmeleri sağlanmalıdır. Denetim kurulu kendi seçiminde etkili olan belli bazı grupların menfaatlerinin temsil edildiği, bu gruplarla olan ilişkilere göre, denetimin yapıldığı veya yapılmadığı bir yer olmamalıdır.

Mevcut TTK sisteminde denetçilerin seçimi incelendiğinde, denetçilerin kendilerini seçen kişi ve gruplardan bağımsız bir şekilde, şirketin menfaatlerini korumayı ön planda tutarak görevini yapması için hiç bir önlem alınmadığı görülmektedir. Şöyle ki; denetçileri genel kurul seçiyor, esas mukavelede belirlenmediyse, ne kadar ücret alacaklarını tayin ediyor (TTK m. 369/1, b.3) ve onları her vakit azledip yerlerine yenilerini atayabiliyor (TTK m. 350). TTK'nın denetçi seçimini düzenleyen bu maddeleri gözönünde tutularak şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Genel kurulda oy üstünlüğüne sahip olan hisse sahibi veya sahipleri istedikleri kişi veya kişileri denetçi olarak seçtirebileceklerdir.

- Denetçi seçiminde etkili olan bu pay sahibi veya sahipleri, şirket yönetiminde de aynı şekilde söz sahibi olduklarından, yönetim kurulunun denetlenmesi gibi bir kaygıyı taşımayacaklardır, çünkü yönetim kurulunun denetlenmesini istemek kendi kendilerinin denetlenmesini istemek gibi bir sonucu ortaya çıkarılmaktadır³⁵.

maddesinin 4. fıkrasında denetçi seçilebilmek için, İktisat Fakültesi veya Yüksek İktisat ve Ticaret okullarından mezun bulunma veya en az beş yıl tacirlik veya ticari bir işletmede müdürlük veya muhasiplik yapmış olma şartlarını taşıması gerektiğini öngörmüştü.

33 Almanya'da işletmede çalışan işçileri temsil amacıyla denetleme kuruluna bir denetçi seçilmektedir. Bu konuda bkz. Edenfeld/Neufang, die Haftung der Arbeitnehmersvertreter im Aufsichtsrat, AG 1999, s. 49 vd.

34 TTK m. 275/1'e göre; devlet, il, belediye gibi kamu tüzel kişilerinden birisine, esas sözleşmeye bir kayıtle, pay sahibi olmasa dahi konusu kamu hizmeti olan anonim şirketlerin yönetim ve denetim kurullarında temsilci bulundurmak hakkı verilebilir. Dolayısıyla kamu tüzel kişilerince denetim kuruluna seçilen bu kişilerin belli bazı niteliklere sahip olmaları sağlanarak denetim kurullarındaki nitelikli üyelerin sayısı artırılabilir.

35 TTK m. 356 her pay sahibi, şirketin idare meclisi azası veya müdürleri aleyhine murakıplara müracaat edebilir diyor. Maddenin ikinci fıkrasına göre, şikayette bulunanların esas sermayenin onda birine muaddil paylara sahip olmaları halinde, denetçiler bu müracaat hakkındaki fi-

- Denetçi seçilenlerin, bu iş için ehil olmaları, yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaları yasal olarak gerekli görülmediği için, bu nitelikleri taşıyan kişilerin seçilmesi için çaba sarfedilmeyecektir.

- Bu denetçilerin görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsız hareket etmelerini beklemek hayalcilik olur.

İç denetimden sorumlu olacak kişilerin, görevlerini yerine getirirken kendi seçiminde etkili olmuş belli bir becerikli azınlığın menfaatlerini değil, aksine şirketin menfaatlerini ön planda tutarak hareket etmesini sağlamak amacıyla, öncelikle denetçinin seçimi konusu özenle ele alınmalıdır. Denetçinin genel kurul tarafından seçilmesi ve azledilmesi için gerekli olan oy nisapları ağırlaştırılmalı ve böylece denetçiler genel kurulda oy üstünlüğünü sağlamış olan pay sahiplerinin kontrolünden çıkarılmalıdır³⁶.

Son yıllarda başta Almanya olmak üzere çok sayıda Avrupa ülkesinde, şirket yönetiminin etkili denetlenebilmesi için, bağımsız denetim kurullarına gerek duyulduğu literatürde çok tartışılmakta³⁷ ve bunun sonucu olarak da mevcut yasalar sürekli gözden geçirilmektedir³⁸. Özellikle Almanya'da bu konunun bu denli yoğun tartışmalara yol açmasının en önemli nedeni, denetim kurullarına (Aufsichtsrat) bankalar tarafından gönderilen üyelerin (Bankenvertreter) çoğu

kir ve mütalaalarını raporlarında bildirmeye ve lüzum gördükleri takdirde genel kurulu olağanüstü toplantıya davet etmeye mecburdurlar. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere azınlık pay sahipleri bu tür şikayetlerle denetçileri harekete geçirme hakkına sahip olsalar da, onların seçiminde etkili olamamaktadır.

36 Bkz. aynı görüş için Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 334 vd, N 633a.

37 Bkz. Lutter, ZHR 145 (1981), s. 224, 232 vd.; Dreher, JZ 1990, s. 896, 900; Heermann, WM 1997, s. 1689; Werner, ZHR 145 (1981), s. 252, 257; Roth, Das Treuhandmodell des Investmentrechts, 1972, s. 289; Merkt, ZHR, 159 (1995), s. 423, 437; Roth/ Wörle, ZGR 2004, s. 565, 610; Wardenbach, AG 1999, s. 74 vd.

38 Uzun süren tartışmalar sonucunda Almanya'da 1998 tarihinde kabul edilen şirket yönetiminin daha iyi kontrol edilmesi ve şeffaflığın artırılması amacını taşıyan KonTraG (Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich) yasası ile Alman POK (Paylı Ortaklıklar Kanunu) büyük bir reform geçirdi. Banka temsilcilerinin denetleme kurullarında (aufsichtsrat) kendilerini oraya gönderen bankalardan bağımsız bir şekilde, şirket menfaatlerini ön plana çıkararak hareket etmelerini sağlamak için bazı önlemler alındı. Kanun'un en önemli amaçlarından birisi; denetim kurulunda görev alacak kişilerin, kendilerini seçen kişi, grup veya kurumlardan bağımsız hareket ederek, şirketin ve ortaklarının menfaatlerinin korunmasını sağlamaktır. Bkz. Herkenroth, AG 2001, s. 34 vd; Feddersen, AG 2000, s. 385 vd.; Wardenbach, AG 1999, s. 74 vd.; Forster, AG 1999, s. 193 vd.; Neufang, AG 1999, s. 49 vd.

zaman bir menfaatler çatışmasının içinde bulunmalarıdır³⁹. Bu üyelerin şirket menfaatleri ile banka menfaatlerinin çatışma halinde olduğu bazı durumlarda, bankanın menfaatlerini üstün tutarak görevlerini ihlal ettikleri ileri sürülmekte ve bunun önlenmesi için kanuni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir⁴⁰.

Almanya ve diğer ülkelerde denetçinin bağımsız olması gerektiği konusunda fikir birliğine varılmasına karşılık, bundan tam olarak ne anlaşıldığı noktasında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Son olarak Brüksel'deki Avrupa Birliği Komisyonu, yayınladığı bir raporla, denetçilerin „bağımsızlığı“ kavramından ne anladığını ortaya koydu. Buna göre, bir denetim kurulu üyesi şu durumlarda bir menfaatler çatışması içinde bulunmayıp bağımsız olarak kabul edilebilir:

- Şirketin şu anki yönetim kurulunda bulunmadığı gibi, son 5 yıl içerisinde de şirketin yönetim kurulunda görev almadıysa⁴¹;

- Denetçilere ödenen normal ücretleri dışında, kendisine herhangi bir menfaat sağlanmıyor veya sağlanmadıysa;

- Bizzat kendisi şirkete hakim olan pay sahibi veya bu pay sahibinin temsilcisi değilse⁴²;

- Şu an olduğu gibi son yıllarda da şirketle yoğun iktisadi ilişkileri yoksa,

- Şirketin hesaplarını incelemekle görevli bir hesap teftiş şirketinde son üç yıl içerisinde ortak veya işçi olarak bulunmadıysa;

- Şirketin yönetim kurulu üyelerinden birisinin denetçi olduğu bir şirkette kendisi yönetim kurulu üyesi değilse;

- Yönetim kurulu üyelerinden birisinin yakın akrabası değilse⁴³.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun denetçilerin bağımsız sayılabilmesi için gerekli saydığı bu şartların TTK Tasarısı'nın hazırlanması esnasında dikkate alın-

39 Bkz. Herkenroth, AG 2001, s. 34 vd.

40 KonTraG ile literatürde istenen değişikliklerin bir kısmı yapılmıştır. Bkz. Feddersen, AG 2000, s. 385; Wardenbach, AG 1999, s. 74, 76; Herkenroth AG 2001, s. 35.

41 TTK m. 347/4'e göre de; YK üyeleri denetçi olamazlar ve görevleri bitmiş olsa dahi GK'ca ibra edilmiş bulunmadıkça denetçi olarak seçilemezler.

42 Türk sisteminde denetçinin GK'da oy üstünlüğü sağlamış olan pay sahibinin bizzat kendisi veya temsilcisi olmasını engelleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Bkz. Tekil, Anonim Sirketler Hukuku, s. 241; Poroy/ Tekinalp/ Çamoğlu, s. 335, N 633a.

43 Bu TTK'nın denetçilerin bağımsızlığını sağlamak için öngördüğü nadir şartlardan birisidir. TTK m. 349 göre; YK üyelerinin usul ve furuundan biri ile eşi ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımları murakıplığa seçilemezler; seçilmişlerse dahi çekilmeye mecburdurlar.

dığı ve şirketin mali denetimini yapmak üzere görevlendirilecek dış denetçilerin bağımsız olmaları için büyük çaba sarfedildiği görülmektedir⁴⁴. Hatta denilebilir ki, TTK Tasarısı'nın denetçiler açısından önemsendiği en önemli husus, onların tam bağımsız olmalarıdır.

3. Denetim Kurulu Tarafından Hesapların İncelenmesi Amacıyla Hesap Uzmanı Atanması

Daha önce denetim kurulu üyelerinin görevlerini tam olarak yapabilmeleri için yeterli niteliklerle donatılmış olmaları, yani belli düzeyde ekonomi bilgisine sahip olmaları gerektiğini ifade etmiştik. Fakat günümüzdeki yoğun ekonomik ilişkileri ve özellikle belli büyüklükteki şirketlerdeki karmaşık muhasebe işlemleri gözönüne alındığında, denetim kurulu üyelerinin hesapları doğru bir şekilde incelemeleri ve böylelikle denetim görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri olanaklı gözükmemektedir⁴⁵. Bundan dolayı oluşan denetim zaafiyetini ortadan kaldırmak için TTK Tasarısı, denetim organını ortadan kaldırarak, şirketin hesaplarının bağımsız, uzman ve tarafsız olan dış denetçiler tarafından denetlenmesini öngörmektedir. Mevcut TTK sisteminin aksaklıkları giderilmeye çalışılarak, iç denetim organın muhafaza edilmesi ve bu organa, Alman hukukunda olduğu gibi, hesap uzmanı atama yetkisi ve görevi verilmesi yoluna gidilebilir.

Alman hukukunda son yıllarda Corporate Governance-Reform çalışmaları sırasında çok sayıda kanun yürürlüğe girdi⁴⁶. Bunların en önemlisi, şüphesiz son yıllara damgasını vuran işletme krizlerini engelleme düşüncesiyle, işletmelerin daha iyi kontrol edilmesi ve denetlenmesi amacını taşıyan KonTraG⁴⁷ oldu. Alman POK'da büyük değişikliklere yol açan bu Kanun'un getirdiği önemli yeniliklerden birisi, hesap denetçileri ile denetim organın daha sıkı işbirliği içerisinde birlikte çalışmalarını sağlaması oldu⁴⁸. Bu işbirliğini gerçekleştirmek

44 Bkz. TTK Tasarısı m. 400.

45 TTK m. 353/1 b. 3'deki „üç aydan ziyade ara verilmesi caiz olmamak üzere, sık sık ansızın şirket veznesini teftiş etmek“ hükmü dikkate alındığında, Kanunun şirket hesaplarının denetim organı tarafından yapılmasını istediği anlaşılmaktadır. Fakat AO'larda uygulanan modern muhasebe usulleri gözönüne alındığında, bu hesap incelemesinin bizzat denetleme kurulu tarafından yapılmasının çok zor hatta imkansız olduğu kabul edilmelidir. TTK Tasarısı da bunu öngörerek, şirketin hesap ve defterlerinin denetlenmesinin uzman kişilere yaptırılmasını hükme bağlamıştır.

46 Bu kanunlardan bazıları ve gerekçeleri için bkz. . Ernst/ Seibert/Stuckert, KonTraG, KapAEG, StüickAG, EuroEG, s. 1 vd.

47 Bu Kanun 27.04.1998 tarihinde yürürlüğe girdi.

48 Bkz. Böcking//Orth, DB 1998, s. 1873 vd.; Schindler/Rabenhorst, BB 1998, s. 1886, 1939 vd.; Forster, AG 1999, s. 193; Feddersen, AG 2000, s. 387.

için, hesap denetçilerine şirketin hesaplarını inceleme görevi verme yetkisi, yönetim kurulundan alınıp denetleme organına (Aufsichtsrat) verildi⁴⁹. Şirket hesaplarının incelenmesi, yönetimin de bir şekilde denetlenmesi olduğu düşünülecek olursa, bu değişikliğin çok isabetli olduğunu söylemek mümkün. Zaten Kanun'un gerekçesinde bu hususa özellikle dikkat çekilmiş; hesap denetçilerinin denetim organına, denetleme ve kontrol görevlerinde yardımcı olmaları gerektiğini ve hesap denetçilerinin şirket yönetiminden (Management) kesinlikle bağımsız olmasının şart olduğu ifade edilmiştir⁵⁰.

Hesap denetçisinin denetim organı tarafından, şirket hesaplarının incelenmesi için görevlendirilmesi ve bu ikisinin şirket yönetiminin kontrol ve gözetilmesi amacıyla birlikte çalışmalarının sağlanmasının Türk sistemine girmesi, denetim organının hem mevcut TTK'daki durumuyla karşılaştırılmayacak derecede bir etkinliğe kavuşmasını sağlayacak hem de TTK Tasarısı'nda öngörülen bağımsız dış denetçinin, iç denetim organıyla beraber çalışarak, şirket yönetiminin en ideal şekilde denetlenmesini mümkün hale getirecektir. Böylelikle şirket hesaplarının incelenmesi için denetim organına profesyonel bir destek sağlanmış olacaktır.

4. Şirket Çalışanların Temsilen Bir Denetim Kurulu Üyesinin Atanması

Ekonomik durağanlığın ve istikrarsızlıkların bulunduğu dönemlerde ticari işletmelerde çalışan kişilerin en büyük kaygısı, çalıştıkları şirketlerin yoğun ekonomik rekabet şartlarına ayak uyduramayarak batması ve böylece kendilerinin işsiz kalmasıdır. Dolayısıyla anonim ortaklıkların doğru bir şekilde yönetilmesinde menfaati olan grupların başında, ortaklarla birlikte, şirket çalışanları gelmektedir. Özellikle, işçi sayısı bakımından, belli bir büyüklüğe ulaşmış bulunan AO'ların denetim organlarında, şirket çalışanlarını temsil etmek üzere bir denetçinin bulunması, denetim organının etkinliğine olumlu anlamda katkı yapacaktır⁵¹. Temsil ettiği işçilerin işsiz kalmasını engellemek için en önemli şartın, ortaklığın ekonomik hayatta varlığını devam ettirmesi olduğunu ve bunun

49 Alman Ticaret Kanunu'nun eski 318. maddesinin 1 fıkrası hesap denetçilerinin görevlendirilmesi yetkisini yönetim kuruluna vermişken, KonTraG ile birlikte hesap denetçilerinin görevlendirilmesi, denetim kurulu tarafından yapılmaktadır. Bkz. Alman POK m. 111/2.

50 Kanunun gerekçesi için bkz. Ernst/ Seibert/Stuckert, KonTraG, KapAEG, StückAG, EuroEG, s. 57 vd.

51 Bu durum aynı zamanda iktisadi hayatta demokratik kültürün gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Çünkü işçiler, sadece emir ve talimatları yerine getiren kişiler olarak değil, aynı zamanda şirketin işleyişinde bir şekilde söz sahibi olacaklardır (Mitbestimmungsrecht der Arbeitnehmer).

için de çok iyi yönetilmesi gerektiği bilinciyle hareket edecek bu denetçinin, etkili bir denetim yapması beklenebilir. Burada yalnız dikkat edilmesi gereken husus, bu denetçinin görevinin ve işlevinin tam olarak belirlenmesidir. Bu kişi her ne kadar şirket çalışanlarını temsilen denetim kurulunda bulunuyorsa da, asıl görevi diğer denetçiler gibi denetim ve gözetim görevi olmalıdır.

Özellikle Almanya'da son yıllarda tartışılan önemli konulardan bir tanesi de, denetim kurulunda bulunan işçi temsilcilerinin (Arbeitnehmervertreter) menfaat çatışmalarının merkezinde kalmalarıdır⁵². Bu denetçiler, denetim organında buldukları şirket ile temsil etmekle görevli oldukları işçiler arasında menfaat uyumsuzluğu (Interessenkollisionen) ortaya çıktığı zaman hangi menfaatin korunmasına öncelik vermelidir? Alman literatüründe kabul edilen baskın görüş, bu denetçinin öncelikli görevinin, denetim organının bir üyesi olarak, şirket menfaatlerini gözetmesi olduğudur⁵³. Eğer şirket çalışanları ve ortaklık arasında ortaya çıkan menfaat çatışmasının merkezinde kalmak istemiyorsa ve özellikle, şirketin menfaatine öncelik verememe gibi bir kaygı taşıyorsa, görevi bırakma hakkının ve hatta yükümlülüğünün⁵⁴ olduğu da kabul edilmektedir⁵⁵.

SONUÇ

Ülkemizde AO'ların denetlenmesinin çok önemli olduğu, bugün artık kabul edilmektedir. Fakat özellikle halka açık AO'larda bunun mutlaka şirket dışından yapılması gerektiği düşünülmüş ve dış denetleme için bazı kurumlar yetkili kılınmıştır. Ekonomik ilişkilerin bu kadar yoğunlaştığı ve şirket işlerinin karmaşıklaştığı bu tür şirketlerde dış denetlemenin etkin bir şekilde yapılmasının gerekliliği ortadadır.

TTK bütün anonim şirket türlerinde AO'nun üç zorunlu organından biri olarak kabul ettiği denetim organına çok önemli görevler yüklemiş olmasına karşın, bu görevlerin etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için neredeyse hiç bir çaba sarfetmemiştir. Bundan dolayı da iç denetim ticari hayatta çok etkisiz bir hal

52 Bkz. Edenfeld/neufang, AG 1999, s. 49 vd.; Wardenbach, AG 1999, s. 75 vd.

53 Edenfeld/Neufang, AG 1999, s. 49, 50 vd.; Wardenbach, AG 1999, s. 74, 75 vd.

54 Alman POK'un, denetim kurulu üyelerine her halükarda şirketin menfaatlerini koruma görevi yüklediğini, dolayısıyla menfaat uyumsuzluklarından dolayı bu görevi tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getiremeyecek olan üyelerin görevlerinden ayrılmasının zorunlu olduğu bazı yüksek mahkeme kararlarında ifade edilmiştir. Bkz. BGH, NJW 1980, s. 1629; BGHZ 106, 54, 65 (Opel); BGH, AG 1993, s. 464, 465; BGHZ 64, 329, 330 vd. (Bayer).

55 Edenfeld/Neufang, AG 1999, s. 49 vd.; Wardenbach, AG 1999, s. 74, 75 vd.; Wardenbach, Interessenkonflikte und mangelnde Sachkunde als Bestellungshindernisse zum Aufsichtsrat def AG, s. 325 vd.

almıştır.

TTK Tasarısı mevcut kanundaki sistemin işlemediğini görerek denetim organını AO'nun zorunlu organlarından birisi olmaktan çıkarmış ve denetlemenin bağımsız dış denetleme kuruluşları tarafından yapılmasını öngörmüştür. Tasarının bu haliyle yasallaşması halinde sistem radikal bir şekilde değişikliğe uğrayacaktır. Şirketlerin mali ve finansal tablolarının bağımsız ve uzman dış denetçiler tarafından uluslararası denetim standartlarına uygun bir şekilde denetlenmesi şüphesiz dünyayla ekonomik entegrasyonunu gerçekleştirmek isteyen Türkiye açısından olumlu bir adım olacaktır⁵⁶.

Şirketin mali durumunu ve finansal tablolarının denetimini sağlayan dış denetimin yanında, şirket yönetimine yapılacak faaliyetlerin uygun olup olmadığının denetimi ve şirket yönetiminin sadece geçmişte yaptığı değil, aynı zamanda gelecekte de yapmayı planladığı işlemlerin denetimini sağlamak için, iç denetim organının muhafaza edilmesi yararlı olacaktır. Böylelikle yönetimin ve her kademedeki yöneticilerin tüm işlem ve faaliyetlerinin hukuka ve şirket esas sözleşmesine uygun olarak yerine getirilmesi sağlanabilecektir. Etkin bir iç denetim sayesinde, şirketin ticari faaliyetleri sırasında ortaya çıkabilecek risklerin önceden belirlenmesi ve asgariye indirilmesi sağlanmış olacak ve böylece şirket varlıklarının korunması, işletme kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması mümkün olacaktır⁵⁷.

KAYNAKÇA

Akarkarasu, Nahit; Halka Açık Şirketlerde İç denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi, SPK Yeterlilik Etüdü, İstanbul 2000.

Arkan, Sabih; Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, Konferans (13-14 Mayıs 2005) s. 43, 54.

Böcking, Hans-Joachim/ Orth, Christian; Offene Fragen und Systemwidrigkeiten bei

⁵⁶ Tasarının gerekçesinde de, kurumsal yönetim ve dürüst resim ilkeleri bağlamında tam bir denetimin sonuçlarının, açık, anlaşılabilir ve kamuyu aydınlatma ilkeleri uyarınca düzenlenmiş bir raporla pay sahipleri başta olmak üzere ilgililere sunulmasının amaçlandığı ifade edilmiş ve Tasarının 64 ilâ 88 ve 514 ilâ 528 inci maddeleri hükümleri ile getirilen ilkeleri ve Türkiye Muhasebe Standartlarını tamamlayan ve gerek içerik, gerek amaç yönünden onlarla uyumlu olan nitelikteki denetlemenin ülkemizin şirketlerini, pazarlarını ve borsalarını finansal sonuçlarına güvenilebilir konuma getireceğine işaret etmiştir. Bu ise işletmelerimizin dış pazarlarda rekabet güçlerini yükseltecektir.

⁵⁷ Akarkarasu, Halka Açık Şirketlerde İç denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi, s.17.

- den neuen Rechnungslegungs- und Prüfungsvorschriften des KonTraG des KapAEG, DB 1998, 1873 vd.
- Dreher, Rüdiger**; Interessenkonflikte bei Aufsichtsratsmitgliedern von AKTIENGESellschaften, JZ 1990, 896 vd.
- Edenfeld, Stefan/ Neufang, Sebastian**; Die Haftung der Arbeitnehmervertreter im Aufsichtsrat, AG 1999, 49 vd.
- Ernst, Christoph/ Seibert, Ulrich/ Stuckert, Fritz**; KonTraG, KapAEG, StückAktG, Euro-EG. Gesellschaft und Bilanzrecht, 1998.
- Feddersen, Dieter**; Neue gesetzliche Anforderungen an den Aufsichtsrat, AG 2000, 385 vd.
- Forster, Karl-Heinz**; Zum Zusammenspiel von Aufsichtsrat und Abschlussprüfer nach dem KonTraG, AG 1999, 193 vd.
- Heermann, Peter**; Interessenkonflikte von Bankenvertretern in Aufsichtsräten bei (geplanten) Unternehmensübernahmen, WM 1997, 1689 vd.
- Herkenroth, Klaus**; Bankenvertreter als AR-Mitglieder von Zielgesellschaften: Zur beschränkten Leistungsfähigkeit des Rechts bei der Lösung von Interessenkonflikten anlässlich der Finanzierung von Übernahmen, AG 2001, 34 vd.
- Lutter, Marcus**; Bankenvertreter im Aufsichtsrat, ZHR 145 (1981), 224 vd.
- Merk, Hanno**; Unternehmensleitung und Interessenkollisionen, ZHR 159 (1995), 423 vd.
- Poroy, R/ Tekinalp, Ü/ Çamoğlu E**; Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, 7. Bası, İstanbul 1997.
- Roth, Günter/ Wörle, Urike**; Die Unabhaengigkeit des Aufsichtsrats – Recht und Wirklichkeit, ZGR 2004, 565 vd.
- Roth, Günter**; Das Treuhandmodell des Investmentrechts, Frankfurt 1972.
- Schindler, Joachim/ Rabenhorst, Dirk**; Auswirkungen des KonTraG auf Aufsichtsratsmitgliedern, BB 1998, 1886 vd.
- Tekil, Fahiman**; Anonim Şirketler Hukuku, İstanbul 1998.
- Wardenbach, Frank**; Niederlegung des Aufsichtsratmandats bei Interessenkollisionen, AG 1999, 74 vd.
- Wardenbach, Frank**; Interessenkonflikte und mangelnde Sachkunde als ungeregelte Bestellungshindernisse zum Aufsichtsrat der Aktiengesellschaft, Köln 1996.
- Werner, Winfried**; Aufsichtsratsstaetigkeit von Bankenvertretern, ZHR 145 (1981), 252 vd.